

лексикою, вивчення специфіки їхнього використання, зважаючи на індивідуальні особливості дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.

УДК: 808.5

Л.П. Ткаченко
м. Харків

ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО КРАСНОМОВСТВА

У статті йдеться про становлення риторичних традицій в українській системі освіти. Академічне красномовство розглядається як чинник оновлення не лише освітньої галузі, а й як показник суспільного розвитку. Схарактеризовано методичне забезпечення курсів риторики шкільної та університетської освіти в Україні (XIX – XX століття).

Ключові слова: *риторика, академічний, засоби, забезпечення, традиції.*

В статье говорится о становлении риторических традиций в украинской системе образования. Академическое красноречие рассматривается как фактор обновления не только образования, но и как показатель общественного развития. Охарактеризовано методическое обеспечение курсов риторики школьного и университетского образования в Украине (XIX - XX век).

Ключевые слова: *риторика, академический, средства, обеспечение, традиции.*

The article deals with the formation of rhetorical traditions in the Ukrainian educational system. Academic eloquence is considered as a factor in the renewal of not only the educational branch, but also as an indicator of social development. Methodical provision of rhetoric courses for school and university education in Ukraine (XIX - XX centuries) was defined.

Key words: *rhetoric, academic, means, provision, traditions.*

Сьогодні значно зріс інтерес до інноваційних форм і методів навчання студентів закладів вищої освіти. Однак напрацювання нового досвіду неможливе без орієнтації на історично складені традиції роботи викладача вищої школи. З огляду на це актуальності набувають відомості про розвиток українського академічного красномовства, що по суті є недостатньо вивченим аспектом традицій українського красномовства загалом. Мета статті полягає у визначенні основних тенденцій розвитку українського академічного красномовства, вивченні його характерних рис та перспектив реалізації цінного педагогічного досвіду на сучасному етапі.

У XIX столітті успішно розвивалося академічне красномовство, що пов'язано з підйомом наукової думки, розширенням університетської освіти, утвердженням матеріалізму в науці, участю студентства в громадському та політичному житті країни. Якщо в першій третині XIX ст. талановиті обдаровані лектори становили виняток серед загального числа професури (про це, наприклад, писав О. Герцен у романі «Минуле й думи»), то в 40-60-ті роки з'явилася ціла плеяда блискучих професорів-ораторів, чиї лекції – найцікавіші зразки вітчизняного академічного красномовства. Це історики Т. Грановський і В. Ключевський, фізіолог І. Сеченов, біолог І. Мечников, ботанік К. Тімірязєв, фізик О. Столетов, філологи П. Гулак-Артемівський, І. Кронеберг, В. Маслович, М. Максимович, О. Потебня, І. Срезневський,. Академічне красномовство розвивалося насамперед в університетах та інших навчальних закладах у формі лекцій. Багато відомих учених того часу активно брали участь у наукових читаннях і публічних дискусіях. Їхні виступи проходили в переповнених залах.

При Харківському університеті було створено потужну академічну школу, що готувала майбутніх викладачів для вищої школи. Традиційними стали публічні виступи молодих науковців та дискусії на шпальтах науково-публіцистичних видань – журнали «Харківський демокріт» (1816), «Український вісник» (1816-1819), «Український журнал» (1924-1925).

Зусиллями професора І. Срезневського були започатковані слов'янознавчі дослідження. Саме професор І. Срезневський вперше в лекційному курсі розробив основні принципи викладання історії слов'янських мов та культур. У статті «Погляд на пам'ятки української словесності» (1834) він висловив думку, що українська мова є самостійною мовою, «а не наріччя російської чи польської». Наприкінці 1820-х років він заснував гурток любителів народної словесності, який згодом назвуть гуртком харківських романтиків (І. Розковшенко, О. Шпигоцький, брати Федір та Орест Євецькі, Осип Джунковський, О. Хиждеу). Результатом діяльності гуртка стало видання «Українського альманаху» та «Запорозької старовини», створення і часткова публікація збірки записів українського фольклору.[3, С.94].

Для вітчизняного лекторського красномовства характерні емоційність, громадянська спрямованість, глибокий науковий аналіз, прогресивна громадська позиція, мистецтво живого витонченого слова, яке було яскравим, образним, логічним, водночас простим, ясным і природним. Лектори пробуджували прагнення до знання, активного його застосування, уміли зачепити за живе слухачів, прикувати їхню увагу до предмета лекції, не дати їм можливості нудьгувати й стомлюватися. Появу на кафедрі улюблених професорів часто зустрічали оплесками. За спогадами сучасників, лекції професури давали не тільки велику розумову, а й високу художню насолоду.

Зразком для наслідування можна вважати академічну риторику І. Франка. Письменник мав чималий досвід ораторських виступів та педагогічної діяльності: він працював у громадських гуртках, виступав на вічах, читав лекції для молоді, брав участь в обговоренні актуальних питань літературного процесу, виховував власних дітей. Передові погляди І. Франка полягають в тому, що він схвалював принцип австрійської школи – вчитись не для школи, а для життя. Дослідниця Т. Космеда узагальнила рекомендації І. Франка щодо принципів педагогіки, які він сформулював у бесіді з Я. Остапчуком, а саме: 1. «необхідно собі здобути довіру того, кого хочу вести, кого хочу вчити. Показати, чого людина досягне, що скористає, коли мене послухає, коли піде за

моїм приводом»; 2. «Вчи але не муч... Це має бути девіз кожного, хто має інших вчити»; 3. «Вчи та поясни»; 4. «Коли замало, покажи і докажи»; 5. «Якщо дитині нудно йде наука серед чотирьох стін, то треба вивести її на світ»; 6. Ходіть собі удвох, як добрі приятелі, як собі рівні, говоріть з собою»; 7. «Проти всього оточення, як будете, будьте чемні та ввічливі». 8. «Старайтеся нікому не наприкритися і не бути нікому тягарем»; 9. «Старших, - однаково, чи ваших хлібодавців, чи людей зовсім чужих і до вас непричетних, - шануйте і з ласкою та любов'ю ставтеся до малих та тих, кого звичайно інші зневажають»; 10. «На те все нехай дивиться об'єкт вашого навчання, вашого експерименту – ваш учень. Бо це все теж наука»; 11. «Чуда докажете з дитиною, коли серйозно до неї візьметесь, коли сумлінно попрацюєте над нею». [1, с.30]

Період першої половини XIX ст. вважається плідним в історії розвитку теорії красномовства. Саме в цей час з'явилася значна кількість робіт із риторики, що пов'язано з процесом становлення меж російської літературної мови, формування єдиної системи мови, утвердження літературних норм, становлення курсів теорії словесності, з дискусіями про мову, про «старий» і «новий» склад, із переглядом структури шкільної філологічної освіти. Були популярні курси риторики О. Галича, І. Давидова, М. Кошанського, О. Мерзлякова, М. Греча, К. Зеленецького та інших.

Вітчизняні риторики цього періоду – це роботи теоретичної і практичної спрямованості. У них визначалися принципи організації прозових текстів, види прози. Закони красномовства поширювалися на листи, розмови, ділові папери, навчальні твори, історію, ораторські промови (духовні, політичні, судові, похвальні, академічні) тощо. Риторика й поетика розглядалися як самостійні галузі науки про словесність. Основне призначення риторики – навчити впливати на читача або слухача. В інструкціях викладалася класична теорія риторики за тричастинною схемою (винахід, розташування, вираз). Розглядалися загальні місця, учення про пристрасті, періоди, тропи й фігури. Багато уваги автори приділяли вченню про склад, його переваги й недоліки, а також милозвучності. Структура риторичних творів зазнала певних змін:

риторика була розділена на загальну, яка узагальнювала закони винаходу, розташування й вираження думок, створення літературно-письмових текстів, і часткову, що пропонувала практичні рекомендації за всіма жанрами красномовства.

У підручниках того часу значною мірою використовувалися традиції ораторського мистецтва Стародавньої Русі, героїчна тематика з історії, ураховувалися особливості саме українських мовних засобів, риторика розглядалася як наука високої культури мовлення, майстерності слова в різних умовах і вважалася головною наукою словесності («здатності або мистецтва вираження думки в слові із застосуванням правил мистецтв мови (насамперед риторики як «мистецтва складати»); сукупність творів словесності, у яких застосовуються правила мистецтв мови»). У центрі уваги була як усна, так і письмова мова. Автори багатьох посібників намагалися логічно вибудувати цілісну систему мистецтв мови стосовно російської мови: логіка давала правила організації й розвитку понятійного змісту промови, граматики й риторики – правила вираження думки в слові. Центр такої системи становило розуміння мови як змістовно виразного засобу, слова як знака для вираження понять, суджень, почуттів. Праці, у яких викладається теорія красномовства, представлені такими жанрами, як 1) теоретичні твори з російської, або «витонченої» (за термінологією того часу), словесності: «Правила словесності, керовані від першопочатків до вищої досконалості красномовства» Я. Толмачова, «Навчальна книга російської словесності» М. Греча, «Теорія красномовства для всіх родів прозових творів» О. Галича, «Читання про словесність» І. Давидова, «Загальна риторика» і «Часткова риторика» М. Кошанського, «Навчальний курс російської словесності» В. Плаксіна, «Курс російської словесності для учнів», «Дослідження з риторики» К. Зеленецького; 2) короткі риторики, що призначалися для учнів у різних навчальних закладах: «Коротка риторика, або Правила, які стосуються всіх родів творів прозових» О. Мерзлякова (автор відмовляється від ломоносівського вчення про винахід і вчення про пристрасті та розробляє правила загальної стилістики).

У курсах словесності риторика розумілася як правила вправного поєднання думок і слів. Тому дещо змінилася частина, присвячена винаходу. У ній з'явилися розділи, пов'язані з ученням про стилі. Багато предметів винаходу опускалися у викладі. Чітко розрізнялися два ряди творів словесності: проза й поезія. Під поезією розуміли всю художню словесність (не тільки вірші), мета її – дати задоволення. Проза й риторика становили єдине ціле, мета якого – навчити.

Академічне красномовство сприяло розвитку й інших напрямів суспільної риторики. Так, викладачі-ритори військових навчальних закладів розвивали військове красномовство, про що свідчить поява праць із теорії цього виду ораторського мистецтва, що є результатом осмислення досвіду військових дій. (Я. Толмачов «Військове красномовство», Е. Фукс «Про військове красномовство», 1825). Військова риторика об'єднує в собі систему правил побудови мовленнєвого впливу, що базується на технічних вимогах до якості мовлення: коротко, точно, потужно, переконливо. Це наука про доцільну побудову мовленнєвої комунікації військовими, що спрямована на забезпечення та виконання завдань військової служби. Військове красномовство має особливості, притаманні лише йому. Так, Є. Фукс зазначає, що військова риторика відрізняється від духовної та суспільної. Для того, щоб битися мужньо солдат не може керуватися виключно дисципліною, його має спонукати відчуття хоробрості, розуміння честі й слави [2]. Особливістю військової мовленнєвої комунікації XIX століття стало прагнення діалогічності спілкування командира й підлеглих. Бажання кращих офіцерів організувати діалог пояснювалося тим, що в армію прийшли люди за загальною військовою повинністю. Необхідно було формувати їхню моральну життєву позицію, патріотичний світогляд, вірність воїнському обов'язку. Значення військової риторики посилювалося з початком революцій, громадянської та світових воєн. У промовах відомих військових ораторів прозвучали заклики до героїчного, патріотичного, релігійного, державного, соціального настроїв населення. Сьогодні виникають нові складники воєнної риторики – наднаціональні. Ми

закликаємо до захисту загальнолюдських цінностей – свободи, демократії, прав людини.

Отже, для того, щоб краще зрозуміти місце риторики як науки, мистецтва, навчальної дисципліни в сучасному житті, необхідно докладніше вивчити різні історичні періоди її функціонування, що наклали істотний відбиток на специфічні форми публічного мовного спілкування. У зв'язку з докорінними змінами соціальних відносин, зламом культурних та історичних традицій у XX ст. змінилося й саме уявлення про красномовство. Академічне красномовство на сучасному етапі переживає період оновлення, інтеграції з сучасними інформаційними технологіями, спирається на інноваційне технічне забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки: Зб. наук. праць за матер. наук. семінару / За ред. Т. А. Космеди. – Львів: ПАІС, 2007. – 268 с.
2. Фукс Е.Б. О военном красноречии. – СПб, 1825. – 120 с.
3. Черемська О. Витоки Харківської філологічної школи і потєбнянські національно-мовні традиції / О. Черемська // Українська мова. – 2016. -№2. – С. 92 – 109.

УДК 373.3.016:811.161.2'474

Товстокоп О. С.

м. Первомайський

СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОБОТИ ЗІ СЛОВНИКОВИМИ СЛОВАМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Стаття присвячена роботі зі словниковими словами на уроках української мови в початкових класах. Висвітлено та узагальнено сучасні методичні підходи в цій справі, описано прийоми роботи для покращення якості запам'ятовування й написання словникових